Христо Трендафилов (Шумен)

ТРИ НЕПУБЛИКУВАНИ ПРЕПИСА НА ТРАКТАТА „ЗА БУКВИТЕ“ ОТ ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР

През 1996 г. в кратка статия изнесохме данни за пет непубликувани преписа на известния трактат „За буквите“ на Черноризец Храбър[1]. С оглед естеството на настоящата работа ще повторим накратко тяхната археографска характеристика.

Преписите са следните:

1. Тихомиров № 99, XVII в., 234 л., 4°. Съхранява се в Новосибирск в Държавната публична научно-техническа библиотека на Сибирското отделение на Руската академия на науките (ГПНТБ СОРАН). Трактатът на Черноризец Храбър е поместен в самото начало на ръкописа (л. 1-5), после следват Предговорът (Прологът) на Йоан Екзарх към Небеса и Азбуковник[2].

2. PIV On. 23 №2, XIX в. Пази се в Древлехранилището на Института за руска литература (ИРЛИ - Пушкински дом) в Санкт Петербург. Преписът се намира в състава на старообрядска учебна азбука и е споменат през 1970 г. от Л. С. Ковтун[3].

3. Кирило-Белозерски № 106/231. Датира от началото на XVII в., 4°. Пази се в Руската национална библиотека (РНБ) в Санкт Петербург. Ръкописът съдържа още Небеса на Йоан Екзарх, Диалектиката на Йоан Дамаскин и Осемте части на речта на Псевдо-Дамаскин, чийто превод се приписва на Йоан Екзарх[4]. Текстът на Храбровото съчинение е много близък до другия, отдавна известен Кирило-Белозерски препис (№21/1098), и явно представлява негово копие[5].

4. Препис № Q.XVI.23 от сбирката на Ф. И. Буслаев, XVII в., 4°. Пази се в РНБ. „За буквите“ е поместено на л. 3-7[б], следват

---

[1] **Трендафилов, Х.** Новые списки „О писменах“ Черноризца Храбра. - Епископ-Константинови четения. Т. 2, Шумен, 1996, с. 223-227.

[2] **Тихомиров, М. Н.** Описание Тихомировского собрания рукописей. М., 1968, с. 28.

[3] **Ковтун, Л. С.** Рукописи с языковой тематикой в Древлехранилище Пушкинского дома. - Вопросы языкознания, 1970, N 2, с. 138.

[4] Библиотека Кирилло-Белозерского монастыря. Ленинград, 1985, с. 106-107 (машинопис).

[5] Вж. издание на Кирило-Белозерски N 21/1098: **Куев, К.** Черноризец Храбър. С., 1967, с. 231-234.

цикъл от кратки статии за началото на славянската и руската писменост и Азбуковник. Преписът е отбелязан от И. А. Бичков[6], познат е бил и на покойния наш медиевист К. Мечев, но въпреки това не се посочва в съвременните археографски обзори на Храбровата творба и естествено не е издаден.

5. Препис от Древлехранилището на Орловската духовна семинария от XVII в., 8°, на 381 л. „За буквите“ започва от л. 15, по-нататък следват граматически съчинения като Алфавит, Граматиката на Лаврентий Зизаний и др.[7].

С посочените от нас преписи общият им брой става 101, ала ако съдим от една публикация на У. Федер, те са значително повече[8].

Тук публикуваме тези преписи на „За буквите“, с които успяхме да се запознаем непосредствено.

Кирило-Белозерски препис №106/231

Ръкописът е от началото на XVII в., съдържа 358 л., написан с дребен полуустав, 8°. Листи 147-148 и 183-185 са празни. Интересно е да се отбележи, че „За буквите“ е поместена след Небеса на Йоан Екзарх - в качеството на 55-та глава на това съчинение.

Л. 142б **Сказаніе како състави стыи Кирилъ философъ азбуку по языку словен'ску. и книгы преведе. ѡ греческы на словен'скыи языкъ. НЄ.**

Преже оубо слов'мне еще сущіе погани. не имахѹ писменъ. но чертан'ми и нарѣзан'ми читаахѹ и гадахѹ. крестивше* ся, нѹжда л. 143 **хѹ ся. римскыми и греческыми писмены писати. словеньскую рѣчь бе оустроенїа. но како может ся словен'скы писати добрѣ. греческыми писмены, бгъ. и живот и сѣло. или црквь или часнїе. и**

---

[6] **Бычков, И. А.** Каталог собрания рукописей Ф. И. Буслаева, ныне принадлежащих Императ. Публичной библиотеке. Спб., 1897, с. 219-221.

[7] **Евсеев, И. Е.** Описи рукописей, хранящихся в Орловском древлехранилище. Вып. 1. Орел, 1905, с. 49.

[8] **Veder, W.** The Earliest Attested Text of the Treatise **О писменехъ.** The Paradosis of Text Family b Before ca. 1225. - In: Studies in South and Balkan Linguistics. Amsterdam-Atlanta, 1996, p. 252 (бел. 14). У. Федер се основава върху дисертацията на: **Языкова, А.** Русские редакции Сказания о писменех Черноризца Храбра. Новосибирск, 1979.

чл҃къ. и҆ широта. и҆ цїеⷭроты. и҆ оуⷭ. или юноⷥ. или ꙗзыкъ. или ꙗⷭ. и ина поᴼбна сиⷨ. ї тако бышѧ мнѡга лѣта. потомьⷦ чл҃клюбєⷰ бг҃ъ строѧ всѧ на по҆зⷘ. и нєѡставлѧѧ чл҃ска҂ рода бєᶻ оума. но всѧ на разⷘⷨ приводѧ и спс̑нїє. помиловавъ рωⷭ словеньскыи. послав҄ъ иⷨ с҃тго Кон̑стан̑тина Философа. нарицае̑ма҂ въ мнишескоⷨ чинⷘ Кирила. мⷘжа правеⷭна и с҃та. и сотвори иⷨ л҃. и и҃. писменъ. ова оубо по чинⷘ греческыᵡ писменъ. ова ⷦ по словеньстѣи рѣчи. ѿ перва҂ же начеⷰ л. 143ᵇ по греческы. wни оубо алфа. сє иⷦ азъ. начатоᵏ wбоего єдїнъ. ї ꙗкоⷦ wни подобльшесѧ жидовьскыⷨ писменєⷨ сътворишѧ. такоⷦ и онъ греческымъ. жидове бо первїе писмѧ имⷘᵀ, алефъ. єже скаꙁуєᵀ оученїе. ꙗкоⷦ в̑водимⷘ дѣтицⷘ оучитиҁ. гл҃ютъ оучисѧ. єⷦ естъ алефъ. и грецы поᴼбѧщесѧ томⷘ рѣша алфа исподобиша реченїе скаꙁанїа жидов̑ска греческомⷘ. да рече҆ дѣтицⷘ въ оученїа мѣсто ици. алфа бо гл҃етсѧ греческыⷨ ꙗзыкоⷨ, еже естъ ици. и тѣⷨ поᴬбᵒжсѧ с҃тыи Кирилъ. сътвори первое писмѧ азъ. но ꙗко первомⷘ сⷘцⷘ писмени азⷘ. ѿ бг҃а дарованⷘ родⷘ словеньскⷘ на ѿверзенїе оустъ. в разⷘⷨ дѣтеⷨ оучащемсѧ бⷘкваⷨ. то єҁ стати к ваⷨ. великыⷨ раᶻдвиженїемь оустъ въᶻгласит҃сѧ. а она писмена маломь раᶻдвиженїемь оустъ въᶻгласѧтсѧ. л. 144 и исповѣдѧт сѧ. сєⷦ сⷘᵀ писмена словен̑ска. сице иᵡ поᴼбаєᵀ. писати и гл҃ати. а. б в г д. и прочаѧ, сїѧⷦ сⷘᵀ подобна греческиⷨ писменемъ. а в г д є ꙁ и ѳ і к л м н ѯ о п р с т ѹ ф χ ѱ ѡ. а четыри на десѧᵀ по словеньскомⷘ ꙗзыкⷘ. иже сⷘᵀ сїа. б ж ѕ ц ч ш щ ъ ы ь ѣ ю ѫ ѧ. нѣцыи иⷦ гл҃ютъ почто єҁ. л҃и. писменъ сътворилъ. можеᵀ бо сѧ и мен̑ши того писати. ꙗкоⷦ и грецы. к҃д. ми, писмены пишⷘтъ. не вѣдѧᵀ изв҃стно колицыми пишⷘᵀ. єҁ бо оу ниᵡ. к҃д. писменъ но не наполнаᵀюсѧ тѣми книгы. и приложили сⷘ двоеглҁныᵡ. а҃і. и в числѣᵡ же три. шестое и девѧᵀ десѧтое, и девѧᵀсотное. и съберетсѧ иᵡ. л҃и. тѣⷦь томⷘ подобно и в тоиⷦ wбраᶻ, сътвори с҃тыи Кирилъ. л҃и. писменъ. сⷘᵀ нѣцыи л. 144ᵇ гл҃юцє. чемⷘ словеⷰскаѧ писмена. ни бо тѣᵡ бг҃ъ сътвори. ни аг҃глъ ни сⷘᵀ ꙁакони ꙗко жидовьскаѧ и є̑ллин̑скаѧ. иⷦ ѿ ꙁакона сⷘᵀ и прїѧтны бг҃оⷨ и мнѧᵀ таковїи ꙗко

єдїнѣмъ имъ сътвори бгъ писмена, и не вѣдаⷮ что глютъ окаянїи. ꙗко трєми, ꙗзыкы токмо бгъ повелѣ книгамъ быти рѣша. ꙗкож и въ єѵ҃аллїи глєтсѧ. иж бѣ титла написана на крⷯтѣ гни. єврєискы и грєчєскы латыᵑскы. а словєнскы нѣⷯтѵ. и тог ради глютъ. нѣ сѵт словеньскїа книгы ѿ бга. но что въⷵглємъ к тацѣм бєзѵмныᵐ wбач да рєчєм к нимъ ѿ стго писанїѧ. ꙗкож наоучихѡм сѧ ꙗко всѧ воⷵможна сѵт ѿ бга. а не ѿ иного, и ино. ꙗкож и ѱаломникь глєть. хвалитє га вси ꙗзыцы, и похвалитє єго вси люди є. а не єдїнѣми трємі писмены. и ꙗзыкы. ꙗкож wни баснословⷮ л. 145б не сътвори бгъ жидовска ꙗзыка. прєж ни ел҃лин҃ска ни римска. но сирьскїи. имьж Ада гла. и ѿ Адама до потопа тои ꙗзыкъ глашесѧ. ї по потопѣ раⷵдѣли бгъ ꙗзыкы. при стоᲊпотворенїи ꙗкож пишєⷮ. раⷵмѣшеном҃же ꙗзыкомъ. и ꙗкож ꙗзыцы раⷵмѣсишасѧ. тако и нрави и обычаи. и оуставы и ⷵаконы. и хитрости на кождо ꙗзыкы. єгип҃тѧномъ оубо ⷵемлемѣрїє. персомьж и хаᲊдєѡм и асс҃ирїємъ ѕвѣздочетїє воᲊшвенїє и чаротворенїє и всѧ хитрость члча. евреємьж стыѧ книгы в нихьж есть писано, ꙗко бгъ нбо и ⷵемлю сътвори, и всѧ иж на неи и члка. и всѧ по рѧдѵ ꙗкож пишєⷮ. ел҃линомьж граматикїа. риторикїа. и философїа. но прєжє сєго ел҃лини не имѣхѵ своим ꙗзыкомъ писменъ. но финичьскыми писмены л. 145б писахѵ свою рѣчь. и тако быша мнwга лѣта. Паламид послѣди прише и начень ѿ ал҃фы. ѕї. писменъ токмо ел҃лином wбрѣтє. приложил иж имъ Кад мос и Миликїи писмена. г҃. и составишасѧ. ѳї. писмен. и писахѵ тѣми писмены мнwга лѣта. потом Симони wбрѣтъ приложи. в҃. писмена. Єпахарїи же скаⷵатеᲊ. г҃. писмена wбрѣтє. и събрасѧ их. кд. по мнwⷵѣхж лѣтех Дwнисъ граматикъ ѕ. Двоєгласны wбрѣтє. потомьж дрѵгїи. є҃. и инъ. г҃. чисменита. и тако мнwⷵ мнwгыми лѣты едва събраша. ли. писме. потомьж мнwѕѣм лѣтом минѵв҃ши. бжїим. повелѣнїємь wбрѣтєⷯ. о҃. мѵжеи. и преложиша ѿ жидовска ꙗзыка книгы на грєчєскыи ꙗзыкь. повелѣнїємь єгипетскаго цр Птоломѣа. а словеньскаѧ писмена єдїнь стыи л. 146 Константинъ, нарицаємыи въ мнишєском чинѵ

Кирилъ ѳилософъ. писмена сотвори и книгы прєвє^{дє} в малы^{х} лѣтє^{х}. ѿ греческы^{х} на слове^{н}скїи ꙗзыкъ. а шни мнѡгыми лѣты, сє^{а}ми мꙋ^{жж}ми писмена оустроишѧ. и҃. о҃. мꙋже и книгы прєведоша. тѣмь^{ж} словеньскаѧ писмена с҃тѣиша сꙋ^{т} и ч^{с}тнєиша. с҃тъ бо мꙋ^{жж} сътворилъ ѧ є^{с}. а греческаѧ ел'лини поганїи. ащє ли кто рече^{т}. нѣ^{с} оустроилъ добрѣ. да по нє^{м} построѧется. и ѿвѣщає'мъ и^{м}. и грѣцы мнѡгаци сꙋ^{т} построѧли. Ѧкил'ла и Си^{м}ма^{х}. пото^{м} и инїи мнѡ^{ѕи}. і ащє въпросиши книгьчїа грѣческыѧ. г҃лѧ кто ва^{м} єсть писмена оустроилъ и книгы прєложи^{л}. іли в кое врємѧ. то мало и^{х} вѣдѧтъ. ащє ли^{ж} въпросиши словеньскы^{х} бꙋкварєи г҃лѧ, кто ва^{м} писмена л. 146^{б} сътвори^{л} є^{с}. и книгы прєложи^{л}. то вси вѣдѧ^{т}. і ѿвѣщав'ше рекꙋ^{т}. с҃тыи Конс'тан'тинъ ѳилософъ, нарицає'мыи Кирилъ, тои на^{м} писмена сътворилъ и книгы прєложи^{л}. и Мєѳо^{а} братъ єго єп^{с}пъ мора'в'скїи и ащє въпросѧ^{т} в' кое врємѧ. и ѿвещаваємъ по сє^{а}момъ собѡрѣ въ. м҃д. лѣтъ. въ врємена Михаила ц҃рѧ грєческаго, и м҃трє єго Фєѡ^{ао}ры. и^{ж} правовѣрнꙋю вѣрꙋ оутвердиста. и Бориса кн҃зѧ бо^{л}гар'ска. и Растица кн҃зѧ мора'в'ска. и Костєла кн҃зѧ блатын'ска. в лѣто ѿ со^{ѕ}данїа мирꙋ. ѕ҃. т. ѯг҃. сꙋт ѫь и ины ѿвѣты, ꙗже и идє рече^{м}, а нн'ѣ нѣ^{с} врємѧ. таковъ єсть раѕꙋ^{м} бра^{тн}є б҃гъ дарова словѧно^{м}. смꙋ^{ж} слава честь и дер'жава и покланѧнїе. н҃нѣ и присно и въ вѣкы вѣкѡ^{м}. аминь.

Препис от сбирката на Ф. И. Буслаев, Q.XVI.23
Ръконисът е от XVII в., съдържа 239 л., писани със скоропис, формат 4°

Л. 3 Сказанїє како соста'ви стыи Кирилъ. Философъ, азбꙋкꙋ по ѧзыкꙋ словен'скоу. И кн҃ги прєвє^{дє} ѿ греческихъ на словенски ꙗзыкъ.

Прежде оубо словенє, еще сущеи погани, не имяхꙋ писменъ. но чер'тами и нарѣзан'ми читахꙋ и гадахꙋ. крест'ив'шежеся; нꙋжд'ахꙋся рим'скими и греческими писмены писати, Словен'скую рѣчь безь ꙋстроениѧ. Но како може^{т}ся слов'ен'скии писати добрѣ,

греческими писмены, бг҃ъ или животъ. или. ѕело. или церковъ. или. чажние. или, члвкъ. или широта. или цiеᴬроты. или оудъ. или юность. или. ѯзыкъ. или ѧдь, и ина подобна симъ. и тако быша многа лѣта.

Потом же члвколюбець. Бг҃ь строяи, л. 3ᵇ в'ся на ползу, и неоставляя члчс҃аго рода. безъ ума. но в'сѧ наразумъ приводя і҃ спс҃енїе. пом'иловавъ роᴬ словен'скиї. пославъ имъ ст҃го Коⁿ҃стян'тина Филосаѳа, нарицаемаго во мнишескомь чиноу Кирила. мужа правеᴬна и с҃та. И сотвори им л҃, и и҃, писмень. ова оубо по чинѹ греческихъ писм'ень, ѡва же по слов'ен'стѣи рѣчи. ѿ перваго же начень по гречески. они оубо алфа. сеи же азъ. начатоᵏ ѡбоего единь. и якоже они подобл'шесѧ жидов'скимь писменемъ. сотвориша. Такоже и ѡнь греческимъ. жидове бо первое писмя имѹть, алефъ, еже скаѕѹеть оучение. ꙗко же въводиму дѣтицѹ оучитисѧ г҃лютъ оучи сѧ, еже есть алеѳъ. и грець подобѧ'щеся томѹ рѣша, ал'фа, л. 4 и сподови'ша речение скаѕанїя жидовска греческому. Да речеть дѣтицѹ во ѹчения мѣсто ици. ал'фа бо г҃лется греческимъ ѧзыкомъ, еже есть ици. и тѣмь подобясѧ с҃тыї Кирилъ Филосоѳъ сотвори первое писмѧ азъ. Но яко первомѹ сѹщѹ писмени азоѷ҆ ѿ бг҃а дарованѹ родѹ словен'скѹ на ѿверзение ѹстъ в'ра'зумь дѣтемь оучащимся бѹквамъ то есть стати. к вамъ. великимъ ра'здиже'ниемъ оусть возгласит'ся. А она писмена маломъ раздвижениемъ оустъ воз'гласит'ся, и исповѣдят'сѧ. Сѐ же сѹть писмена словен'ска. Сице ихъ подобаетъ писати и г҃лати. а. б в г д и прочая. Сия же суть подобна греческимъ писменемъ. л. 4ᵇ а в г д є, ѕ и ѳ ї к л м н ѯ҃ о п р с т ѹ ф х ѱ ѡ. А четыре надесятъ по словенскомѹ ѧзыкѹ, иже сѹть сия. б ж ѕ ч ш щ ъ ѷ ы. ь ѣ ю ѫ ѧ. Нѣцыж глють, почто есть, л҃и, писменъ сътвориʌ. можетъ бо ся и мен'ши тоᵍ писати, ꙗкоже и грецы, к҃д. ми писмены пишѹтъ. Не вѣдятъ извѣстно колицеми пишѹтъ. есть бо оу нихъ. К҃Д. писменъ. Но не напол'няют'ща тѣми книги. и приложили сѹᵀ двоегласныхь. а҃і҃. и в числъх же тр'и, шестое и десѣть девятное, и девятъсотное, и съберѷ҆ᵀся ихь л҃и. тѣмже томѷ҆ подобно и в тои же образ сотвори

с҃тыи Кирилъ, л҃и писменъ. Сѷ̀ть нѣцыи гл҃юще, чемѷ̀ л. 5 словен'скаѧ писмена, ни бо тѣ^х г҃ь б҃гъ сотвори, ни а҃глъ, ни сѷ̀ть закон'ни ꙗко жидов'ская, и еллин'скаѧ, иже ѿ закона сѹ́ть и приѧтны б҃гомъ и мнятъ такови яко единемъ имъ сотвори б҃гъ писмена, и не вѣдятъ что гл҃етъ окаꙗн'ни. яко треми ꙗзыки токмо б҃гъ повелѣ книгамь бы^т, рѣща. ꙗко же и во єѷ̀г҃ли глет'ся еже бѣ титла написана к҃рть г҃дни. еврейски, гречески и латын'ски. а словен'ски нѣ^ст҃ь тоу. И того ради гл҃ютъ не сѹ́ть. словен'скаѧ книги ѿ б҃га. Но что возг҃лемь к тацѣмь безѹ́мнымъ обаче да речемъ к нимъ ѿ с҃тго писанiа ꙗко же наоучихомся ꙗко вся возможна сѹ́ть ѿ б҃га, а не ѿ инаго. и ино, ꙗко же и ѱаломникъ гл҃еть. Хвалите л. 5б гд҃а в'си ꙗзыци, и похвалите его вси людiе. а не едиными т'ремi писмены и ꙗзыки. Ꙗкоже они баснословятъ. не сотвори б҃гъ жидовс'ка ꙗзыка прежде, ни елиньска, ни рим'ска. Но сирскiї, им же Ꙉдамъ гл҃а. и о^т Ꙉдама до потопа тои сѧ. ꙗзыкъ гл҃аше и по потопе раздели б҃гъ ꙗзыки при столпотворени. ꙗко же пишетъ размѣшен'ном же ꙗзыко и ꙗко же ꙗзыцы размесишася. тако и нрави, и обычаї, и оустaвы, ї законы, и хитрости на кождо ꙗзыки. Єгиптяномъ оубо землемѣрiе персом же, и халдѣемъ, и асириемъ звѣздочетiе вол'швение. и чаротворение и вся хит'рость человѣча еврѣом же с҃вѣтыѧ книги в' них же есть л. 6 писано, ꙗко б҃гъ н҃бо и землю сотвори, и в'сѧ ꙗже на н҃еи и чл'вка і вся по радѹ ꙗко же пишеть. ел'лином же грамъматикиѧ. риторикиѧ и философiѧ но преже сего. ел'лини не имѣахѹ своi^м ꙗзыкомъ писменъ но ѳиническими писмены писахѹ̀ свою рѣчъ. и тако быша мнѡга лѣта. Паламиⱥ послѣди прише^ⱥ и начен҃ъ ѿ ал'фы, s҃i҃. писменъ. токмо ел'линомъ обрѣте приложил^*, имъ Каⱥмосъ. и Миликиї писмена три и составишася. ѳ҃i҃. писменъ. и писахѹ̀ тѣми писмены лѣта мнѡга. потомь Симониⱥ прише^ⱥ wбрѣтъ приложи. в҃. писмена. Єпархариї же сказатель. г писмена обрѣте и събрася'. К҃Д. по мнозѣх же лѣтехъ Дионисъ грам'матикъ, ѕ҃. двоегласны^х w^брѣте. л. 6б потом же дрѹ́ги па^т й 'їнъ т'ри, г҃, чисменитаѧ. й тако мнози многимї лѣти ед'ва собраша, л҃и,

писменъ. потомъ же многѣмъ лѣтомъ минѹв'шаѧ бжнімъ. повелѣниемъ обрѣтесѧ. о҃. мѹжеи. иже преложиша оᵀ жидов'ска ꙗзыка книги, на греčески ꙗзыкъ повелѣнїемь египет'скаго цр҃я Птоломѣа а словен'скаѧ писмена еди" с҃тыи Констати" нарицаемы во мнишескомъ чинѣ҆ Кирилъ Философъ, писмена сотвори, и книги преведе в' малыхъ лѣтехъ, оᵀ греческихъ на словенскіи҃ ꙗзыкъ. А они многимї лѣты, седми мѹжмі писмена оустроиша, и, о҃, мѹжеи книги преведоша тѣмже словен'скаѧ писмена с҃тѣиша сѹть и ч҃тнѣиша, с҃тъ бо мѹж л. 7 сътворилъ есть а греческая и ел'лини погани. аџе ли кто речетъ, ако нѣсть оустроилъ добрѣ. да по неѧ сѧ построѧетъ и оᵀвѣщаемъ имъ, и грѣцы многацї҃ сѣ҆ть построяли, Ѧкиил'ла, и Сим'махъ, потомъ и ини мнозі и аџе вопросиши книгачиѧ греческиѧ. г҃лѧ кто вамъ есть писмена оустроилъ и книги преложилъ, или в' кое врема то мало ихъ в'ѣдѧтъ аџе ли же вопросиша словен'скихъ буквареи г҃лѧ кто вамъ писмена сотворилъ есть и книги преложилъ, то вси вѣдѧтъ й от'вещавше рекѹ҆тъ с҃тыи Кон'стан'тинъ философъ, нарицаемыи Кирилъ. тои намъ писмена сотворилъ и книги преложилъ и Мефоᴬ браᵀ его епи҆ᶜкопъ моравскии. И аџе л. 7ᵇ вопросѧтъ в' кое врема и оᵀвещаемъ по сеᴬмомъ соборѣ въ М҃Д҃. лѣто во в'ремена Михаила ц҃рѧ греческаго и м҃тре его Ѳеѡдоры. иже правовѣрию вѣру ѹт'вердист'а и Бориса кн҃ѕѧ бол'гар'скаго и Растица кн҃ѕѧ Моравска и Костелѧ кн҃ѕѧ блатни'ска в лѣто ѡ҃ создания мирѹ҆, ѕт҃г, сѹ҆т же й 'їннї ѡ҃вѣти ѧже, инде речемъ а нн҃ѣ нѣсть в'ремѧ. таковъ есть раꙁѹ҆мъ братие б҃гь дарова словяномъ. емѹ҆ же с҃лва ч҆ть и дер'жава и покланѧние нн҃ѣ и присно ї во вѣк. аминь.

На л. 7ᵇ-9ᵇ е поместен компилативен разказ, включващ известия за смъртта на Кирил Философ, началото на руската писменост и кръщението на Русия и похвала на княз Владимир.

Нач.: **Ѡ представленїі с҃тго Кирила. оучителѧ словен'скому ѧзыку.**

Същият разказ е поместен в Архангелски Д. 24, публикуван в: **Климент Охридски**. Събрани съчинения. Т. III. С., 1973, 56-58; срв. Описание рукописного отдела БАН СССР. Т. 8. Вып. 1. Л., 1989, с. 27.

Препис от фонд „Отделни постъпления“ на ИРЛИ, P.IV.On.23 N2.

Ръкописът се датира от последната третина на XIX в. Съдържа 60 л., писани с полуустав, формат 8°, подвързията не е запазена. Постъпил е в Древлехранилището на ИРЛИ през 1957 г. Ръкописът се отнася към т. нар. „учебни азбуки“ и в неговия състав влизат: молитва, учителни стихове за разума, предисловие, славянската азбука с примери на всяка буква, склонения на съществителни, азбучният акростих „**Азъ есмь всемъ миру свѣтъ**“ (до буква „М“), Десетословие, За буквите на Черноризец Храбър, похвала на руската „грамота“ и на Кирил Философ.

Творбата на Храбър е поместена на л. 50б-58б, като една част от текста е изписана ръкописно (л. 52, 52б, 53, 53б и част от 57), а върху друга част от листите са запазени отделни страници от Супрасълското печатно издание на „За буквите“ в състава на Буквар от 1781 г. (л. 50б, 51, 51б, 54, 54б, 55, 55б, 56, 56б, част от 57). Че става дума именно за това издание, се потвърждава от приписката в края на ръкописа (л.60б): **Сїѧ бг҃одухновеннаѧ книга глаголемаѧ Азбука имѣѧ в себѣ начальныѧ, словенскѧ писанїѧ. и Похвала с҃тому Константину Философу, нарицаемому во мнишескомъ чину Кириллу. Типомъ издана в' типографїи сущрасльскои въ лѣто ѿ миросозданїѧ ҁ҃ц҃пѳ** [7289=1781]. Впрочем не само текстът на За буквите, но и целият състав на PIV.On.23 N2 съвпада със старообрядческия супрасълски буквар (азбука) от 1781 г. според кратките данни за него, изнесени от К. Куев, който и издава влизащата в неговия състав (също на л. 50б-58б) Храброва творба[9]. Супрасълското издание е направено по неизвестен препис и стои близко до изданието на В.Ф. Бурцов от 1637 г.[10].

Изобщо този препис с познат текст е интересен с това как в старообрядска среда (при това в края на XIX в.) си дават среща две книжовни традиции - ръкописната и старопечатната.

---

[9] **Куев, К.** Черноризец Храбър..., с. 414-418.

[10] Пак там, с. 414; срв.: **Бодянский, О. М.** О времени происхождении славянских письмен. М., 1855, XXIX-XXX.

л. 50[б]: Сказанїе како состави с҃тыи Кирил' Философъ азъбѹкѹ, по ꙗзыкѹ словен'скѹ и книги преведе, ѿ греческы[х] на словен'скїи ꙗзыкъ.

Прежде оубѡ словѣне еще сѹще погани не имѣхѹ писмень. но черта[н]ми и нарѣ'заньми читахѹ и гадахѹ. кр҃стивше же сѧ, нѹждахѹсѧ ри[м]скими л. 51 и греческими писмены писати, словен'скѹю рѣчь без' оустроенїѧ. но како може[т] сѧ словеньскїи писати добрѣ. греческими писмены, б҃гъ, или животъ, или ꙁело, церковь, или чаанїе, или чл҃вѣкъ, или широта, или щедроты, или оудъ, или юность, или ꙗзыкъ, или ꙗдъ і ина подобна симъ. и тако быша многа лѣта. потом' же чл҃вѣколюбецъ б҃гъ строѧ всѧ на ползѹ и неоставлѧѧ л. 51[б] ч҃лч[с]каго рода без ѹма, но всѧ разѹмъ приводѧ. оученїе. помиловавъ родъ словеньскїи. пославъ имъ ст҃аго Константина Философа, нарицаемаго въ мнишескомъ чинѹ Кирила. мѹжа праведна и ст҃а. и сотвори имъ л҃и, писменъ. ова оубо по чинѹ греческыхъ писменъ, овоже по слове[н]стеи рѣчи ѿ перваго же начень греч҃ски. они оубо алфа сей же азъ. начатокъ обо его единъ. и ꙗкоже они л. 52 подобльшесѧ жидовскимъ писменемъ сотвориша. тако же і онъ греческимъ. жидове бо первое писма имѹтъ, алефъ, еже сказѹетъ оученїе. ꙗкоже в'водимѹ дѣтицѹ оучитисѧ г҃лютъ оучисѧ, еже есть алефъ. и грецы подобѧще сѧ томѹ рѣша алфа, исподобиша реченїе сказанїѧ жидовска греческомѹ да рече[т] дѣтицѹ во оученїѧ мѣ'сто ищи алфа бо г҃летсѧ греч҃ски[м] ꙗзыко[м], еже есть ищи. л. 52[б] и тѣмъ подобѧсѧ с҃тыи Кирилъ сотвори первое писма азъ. но ꙗко первомѹ сѹщѹ писмена азѹ ѿ б҃га дарованѹ родѹ словеньскѹ на ѿверзенїе оустъ. в разѹм' дѣтемъ оучащимсѧ бѹквамъ, то есть стати ква[м]. великимъ раздвиженїемъ оустъ возгласитсѧ. а она писмена маломъ раздвиженїемъ оустъ возгласатъсѧ. і исповѣдатсѧ. се же сѹть писмена словеньска. сице ихъ подобаетъ л. 53 писати и глаголати, а в г д, и прочаѧ. сїѧ же сѹть подобна греческимь писменемъ. а б в г д є ꙁ и ѳ і к л м н ѯ о п р с т ѹ ф х ѱ ѡ, а четыренадесатъ по словенскомѹ ꙗзыкѹ, иже

сѹть сїѧ, б ж ѕ ц ч ш щ ъ ы ь ѣ ѧ. нѣцїи же гл҃ютъ, почто есть, л҃и, писменъ сотворилъ. можетъ бо сѧ и меньши того писати іакоже и грецы, к҃д ми писмены пишѹть. не вѣдѧтъ іѕ'вѣ л. 53б стно колицеми пишѹть. есть бо оу нихъ. к҃д, писменъ, но не наполнаютсѧ тѣми книги. и приложили сѹть двоегласныхъ, а҃і, и в числѣхъ же три. шестое и деватдесѧтное, и девать сотное, и соберетсѧ ихъ, л҃и. тѣмже томѹ подобно и в той же образъ, сотвори с҃тыи Кирилъ, л҃и, писменъ. сѹть, нѣцыи гл҃ющіе, чемѹ словеньскаѧ, писмена, ни бо тѣхъ б҃гъ сотвори, ни анг҃лъ, ни сѹть л. 54 закони іако жидовьскаѧ и еллиньскаѧ иже ѿ закона сѹть і прїѧтны б҃гомъ. и мнѧть таковїи іако единѣмъ имъ сотвори б҃гъ писмена, и не вѣдѧтъ что гл҃ютъ шкаѧнии. іакѡ тремі іазыкы токмо б҃гъ повелѣ книгамъ быти рѣша. іако же и во є҃в҃р҃алїи гл҃етсѧ, иже бѣ титла написана на кр҃с҃тѣ г҃ни. еврейски, и гречески, латынски, словеньски нѣсть тѣмже и того ради гл҃ютъ не сѹт' л. 54б словенскїѧ книги ѿ б҃га. но ч҃то во҃зглемъ к' тацѣм' безѹмнымъ. обаче да речемъ к' нимъ ѿ с҃тго писанїѧ. имже наоучихомсѧ іако всѧ воѕ'можна сѹтъ ѿ б҃га а не ѿ инаго, и ино. іакѡже и псало҃никъ гл҃ет'. Хвалите г҃а вси іазыцы, и похвалите его вси людїе. а не единеми тремі писмены, і іазыкы. іакоже шни баснословѧтъ. не сотвори б҃гъ жидовска іазыка прежде ни еллиньска. л. 55 ни римска. но сирскїи. имже Ѧдамъ гл҃а. и ѿ Ѧдама до потопа той сѧ іазыкъ глаголаше. и по потопѣ раздѣли б҃гъ іазыки. при столпотворенїи іакоже пишетъ. раѕ҃мѣшеном же іазыкомъ, і іакоже іазыцы размесишасѧ. тако и і нравы і обычаи, і оуставы. и закони. и хитрости на койждо іазыки. египтѧно҃ оубо землемѣрїе. персо҃ же и халдѣѡмъ. и асирїе҃ звѣздочетїе, во҃швенїе. л. 55б и чаротворенїе, и всѧ хитрость ч҃лча. еврѣе҃ же с҃тыѧ книги в ни҃х же есть писано, іакѡ б҃гъ. н҃бо и землю сотворилъ и всѧ іаже на ней и человѣка. и всѧ по родѹ іакоже пишетъ. еллинѡ҃ же гра҃матикїѧ, риторикїѧ, и философїѧ. но прежде сего еллини не имѣахѹ своимъ іазыко҃ писме҃н, но финическими писмены писахѹ свою рѣчь и такѡ быша многа лѣта. Паламидъ послѣди

пришедъ л. 56 и наченъ, ѿ алъфы, ѕ҃ї҃, писменъ токмо еллиномъ обрете. приложили же им' Кадмосъ и Миликїи писмена, г҃. и составиша сѧ. ѳ҃ї҃, писме҆н҃. и писахѹ тѣми писмены лѣ'та многа, потомъ Симонидъ обретъ приложи, в҃, писмена, Епихарїи же сказател' г҃, писмена обрѣтъ и сѡбрасѧ ихъ, кд҃. по мнѡзѣ[x] же лѣтехъ Дїонисъ граматикъ, ѕ҃, двоегласныхъ обрѣте. потом же другїи л. 56[б] є҃ і инъ г҃. чисменитаѧ, и тако мнозѣмъ лѣтомъ минѹвъшимъ. бжїимъ повелѣнїемъ обрѣтесѧ ѳ҃, мѹжей. иже преложиша ѿ жидовска ꙗзыка книги, на греческїи ꙗзыкъ. повѣленїемъ египетскаго цр҃ѧ Птоломѣѧ, а словеньскаѧ писмены єдінъ ст҃ыи Кон'стентинъ. нарицаемыи в' мнишескомъ чинѹ Ки л. 57 рилъ Философъ, писмена сотвори и книги преведе в' малыхъ лѣтехъ, ѿ греческихъ, на словенскїи ꙗзыкъ а шни многими лѣти, седми мѹжми писмена оустроиша, и ѳ҃, мѹжей книги преведоша. тѣмже словеньскаѧ писмена стѣиша сѹть и ч҆тнейша, ст҃ъ бо мѹжъ сътворилъ ѧ есть. а греческаѧ, еллини поганїи. аще ли кто речетъ ꙗко нѣстъ оустроилъ добрѣ. да по не[м] л. 57[б] сѧ построѥтъ. и ѿвѣщаемъ имъ, и грецы мнѡгаци сѹтъ построѧли. Акилла, и Симмахъ, потомъ і ини мнозѣ. і аще вопросиши книгъчїѧ греческїѧ гл҃ѧ. кто вамъ есть писмена оустоилъ и книги преложилъ, или в' кое время. то мало ихъ вѣдѧ[т]. аще ли же вопросиши словеньскихъ бѹкварей гл҃ѧ. кто вамъ писмена сотворилъ есть, и книги преложи[ʌ] то вси вѣдѧтъ и ѿвѣщав' л. 58 ше рекѹтъ ст҃ыи Константѣтинъ Философъ, нарицаемыи Кирилъ. той намъ писмена сотворилъ, и книги преложилъ, и Мефодъ братъ его еп҆пъ моравскїи, и аще вопросѧтъ в кое время. и ѿвѣщаемъ по седмомъ соборѣ в' мд҃, є лѣто. въ времена Михаила цр҃ѧ греческаго и матери его Феодоры. иже правовѣрнѹю вѣрѹ оутвердюста. и Бориса кн҃ѕѧ болъгарьска. и Растица кн҃ѕѧ л. 58[б] Моравска. и Костела кн҃ѕѧ Каринска. въ лѣто ѿ создан҃їѧ мирѹ ѕ҃т҃г҃. сѹть же і ины ѿвѣты, ꙗже инде речемъ, а нн҃ѣ нѣсть время. таковъ есть разѹмъ братїе бг҃ъ дарова

словѧномъ. емꙋже с҃лва честь и дрьжава и поклонѧнїе н҃нѣ и присно и во вѣки амнь.

THREE UNPUBLISHED COPIES OF THE TREATISE *ABOUT THE LETTERS* BY CHERNORIZETS HRABAR

Khristo Trendafilov (Shoumen)

(summary)

Published for the first time in the present article are three copies of the famous trestise *About the Letters* by Chernorizets Hrabar. Two of the copies are found in Sankt Petersburg libraries and are dated correspondingly to the 17th and 19th century while the third one is kept in Novosibirsk and is dated to the 17th century.